

УДК 634.017(092)

О.К. ДОРОШЕНКОНаціональний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ОЛЕКСІЯ ЛАВРЕНТІЙОВИЧА ЛИПИ — ПЕРШОГО ЗАВІДУВАЧА ВІДДІЛУ ДЕНДРОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО БОТАНІЧНОГО САДУ імені М.М. ГРИШКА НАН УКРАЇНИ (до 110-річчя від дня народження)

Тридцятимого дня першого весняного місяця 2017 року виповнилося б 110 років як у м. Єлісаветграді (нині — Кропивницький) у сім'ї залізничного майстра та учительки народився майбутній видатний український ботанік, провідний дендролог України,

почесний член Українського ботанічного товариства та Українського республіканського товариства охорони природи, доктор біологічних наук, професор Олексій Лаврентійович Липа. Та перш ніж стати таким титулованим йому потрібно було б років поганяти босими ногами вулицями географічного центру республіки аж поки його візьмуть пізнавати ази початкової науки. Спочатку він навчався у чоловічій казенній гімназії, потім у середній школі. У профтехучилищі, опанував спеціальність слюсаря (1925). Трудове стажування проходив на металургійному заводі в Єкатеринославі (нині — Дніпро). Слюсарем працював недовго, бо з молодю захопився природою Придніпров'я і таємницями біологічної науки. У 1926 р. Олексій вступив на біологічний факультет Дніпропетровського університету, де його вчителями були відомі вчені чл.-кор. АН УРСР Д.О. Свиренко та професори А.В. та В.В. Рейнгарди. Після закінчення у 1930 р. університету Олексій Лаврентійович отримав направлення до Уманського педагогічного ін-

ституту, де працював асистентом на кафедрі ботаніки. В жовтні 1932 р. вступив до аспірантури Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного. У 1937 р. під керівництвом акад. О.В. Фоміна захистив кандидатську дисертацію на тему «Дендрофлора УРСР (хвойні садів і парків України)». Того ж року вступив до докторантури. Його науковим консультантом був акад. В.М. Сукачов. Закінчив докторантуру в Уфі, куди був евакуйований разом з Інститутом у жовтні 1941 р. У складі експедицій Інституту брав участь у вивченні флори Башкирії та Південного Уралу, а також у роботі над «Определителем растений Башкирской АССР». Олексій Лаврентійович зібрав великий дендрологічний гербарій, знайшов та вперше описав високогірну сланку форму ялини сибірської (*Picea sibirica* Ledeb.).

Після повернення до Києва (1944) Олексій Лаврентійовича було призначено завідувачем відділу дендрології Ботанічного саду АН УРСР (нині — Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України), який він очолював до 1947 р. Брав участь у роботі відділу репарації Радянської військової адміністрації у Німеччині, займався мобілізацією та відправкою в СРСР великих партій насіння і садивного матеріалу для відновлення та поповнення насінних фондів і колекцій деревних рослин. За успішне виконання завдань О.Л. Липі було присвоєно звання майора адміністративної служби та нагороджено двома медалями. Після повернення до Києва у вересні 1947 р. Олексій Лаврентійович отримав призначення на посаду завідувача сектора озеленення міст і

© О.К. ДОРОШЕНКО, 2017

промислових підприємств. Брав участь у створенні та реалізації проектів відновлення зелених господарств на Донбасі, у Дніпропетровську, Дніпродзержинську, Полтаві та інших містах. За результатами цих робіт опубліковано праці: «Восстановление и развитие зеленых насаждений Донбасса» (1948), «Озеленение шахтных поселков Донбасса, строящихся поточно-скоростным методом» (1950), а також рекомендації з озеленення колгоспних місць та каналів — «Озеленення колгоспних міст Української РСР (із досвіду проектування міст у Черкаському районі (1951)», «Озеленення населених місць у зоні Південно-Українського каналу» (1952), «Древесные ресурсы юга Украины и их использование для зеленого строительства в зоне Каховской ГЭС и Южно-Украинского канала» (1952) тощо. Опублікована О.Л. Липою у співавторстві з архітекторами І.А. Косаревським та О.К. Салатичем капітальна монографія «Озеленение населенных мест УССР» (1952), досі є настільною книгою проектувальників, спеціалістів зеленого господарства, садівників, дендрологів та інтродукторів. Того ж року Олексій Лаврентійович успішно захистив докторську дисертацію на тему «Дендрофлора УССР, пути и методы ее обогащения и использования».

Науково-дослідницьку роботу О.Л. Липа успішно поєднував з педагогічною діяльністю, зокрема у Ветеринарному інституті (1936—1949), а також у Київському університеті імені Т.Г. Шевченка (1948—1984). Значну увагу приділяв написанню підручників, навчально-методичних посібників та програм, зокрема у 1964 р. було опубліковано підручник «Систематика вищих рослин», перший оригінальний посібник на цю тему українською мовою, рекомендований Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти УРСР як підручник для університетів і педагогічних інститутів. У період керівництва кафедрою вищих рослин Київського університету, крім основного курсу, Олексій Лаврентійович читав спеціальні курси з філогенії квіткових рослин, дендрології та акліматизації, був керівником виробничих практик студентів у Заполяр'ї (1952), Се-

редній Азії (1953), Гірському Криму (1951, 1955), Закавказзі (1956). З 1972 до 1980 рр. керував комплексною темою «Біогеоценози Канівського заповідника, їх генезис, склад, продуктивність, збагачення, збереження і охорона», у виконанні якої, крім співробітників університету, брали участь науковці інститутів ботаніки та зоології.

Дослідженню культурної дендрофлори України О.Л. Липа присвятив понад 50 років. З проблем інвентаризації паркових насаджень, інтродукції та акліматизації він опублікував більш ніж 80 праць, зокрема монографії «Государственный заповедник-дендропарк “Софиевка”» (1948), «Дендропарк “Тростянец”» (1951), «Дендрологические богатства и их использование» (1952), «Визначні сади і парки України та їх охорона» (1960), «Культурная дендрофлора Украинской ССР, ее история, обогащение и использование» (1976), «Дендрология з основами акліматизації» (1977).

Багато уваги Олексій Лаврентійович приділяв також питанням охорони природи, заповідникам, заказникам та пам'ятникам природи. З цієї проблематики опубліковано праці «Визначні дерева Криму та їх охорона» (1965), «Заповідники та пам'ятники природи України, їх сучасний стан, завдання, перспективи ботанічних досліджень» (1978), «Природно-заповідний фонд Української РСР» (1986) (у співавторстві).

О.Л. Липа створив унікальний дендрологічний гербарій, який нараховував понад 50 тис. гербарних аркушів. Це були зразки деревних рослин України та інших країн. Основні фонди цього гербарію зберігаються на кафедрі ботаніки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, частина — в Інституті ботаніки імені М.Г. Холодного та Ботанічному саду імені акад. О.В. Фоміна.

Із 60 років наукової діяльності Олексій Лаврентійович 30 років очолював кафедру вищих рослин Київського університету імені Т.Г. Шевченка. Підготував два десятки кандидатів наук, був науковим консультантом 5 докторських дисертацій. За час його керівництва на кафедрі пройшли стажування понад 30 викладачів

О.Л. Липа під час обстеження старовинних парків

з інших вищих навчальних закладів України і 8 іноземців, зокрема 2 з Індії. За авторства О.Л. Липи було створено 3 документальні фільми: «Флора Заполяр'я» (1952), «Заповідники України» (1968), «Дендрофлора мира в советских субтропиках» (1976).

Наведене вище свідчить про широке коло інтересів та ерудицію Олексія Лаврентійовича в різних галузях ботанічної науки, зокрема щодо систематики рослин, інтродукції та акліматизації, садово-паркового мистецтва, охорони природи, дендрології. З цих питань він був визнаним авторитетом в Україні та за її межами. Водночас це була скромна, доброзичлива людина, яку добрим словом згадують не лише рідні та близькі, а і колеги та численні учні. Світла йому пам'ять.

Статтю підготовлено за спогадами та матеріалами, люб'язно наданими онуком Олексія Лаврентійовича — Олександром Борисовичем Примаком.

Рекомендував М.Б. Гапоненко
Надійшла 06.03.2017